

BAĞDAT VİLÂYETİ'NDE OSMANLI DÖNEMİNE AİT MODERN ASKERÎ OKULLAR*

Nurgül BOZKURT**

Öz

Osmanlı Devlet adamları XVIII. yüzyılın başından itibaren savaşların yenilgi ile sonuçlanmasını önlemek amacıyla öncelikle yabancı uzmanlardan faydalanmak suretiyle askerî alanda yenileşme hamlesine girişmiştir. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise modern askerî eğitim kurumlarının oluşturulmasına başlanmıştır. Askerî, siyasî ve ekonomik gerilemeyi durdurmak isteyen Osmanlı Devlet adamları, askerî eğitimde başladığı batılılaşma hareketlerini XIX. yüzyılda ülkenin geneline yayarak taşrada da askerî eğitim kurumları açmıştır. Öncelikle ordu merkezlerinde askerî okullar açarak devletin ihtiyacı olan modern tarzda yetişmiş subay ihtiyacını temin etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman daha sonra da IV. Murad zamanında Osmanlı topraklarına katılan ve 1639'dan 1917'e kadar Osmanlı toprağı olan Bağdat Vilâyeti'nde ilk modern askerî rüşdiye okulu, Bağdat valisi Midhat Paşa zamanında (1869-1872) açılmıştır. Daha sonraki yıllarda bunu İdâdî ve Harbiye okullarının açılışı takip etmiştir.

Bu çalışmada 6. Ordunun Merkezi olan Bağdat Vilâyeti'nde açılan askerî mekteplerden rüşdiye, idâdî ve harbiye ele alınacaktır. Bu okullarda görev alan idareciler, öğretmenler, zâbitler, memurlar, hademeler ile eğitim öğretim sırasında verilen dersler ve öğrenci sayıları ile ilgili bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Bağdat Vilâyeti, Askerî Okullar, Harbiye, Eğitim, Mektep.*

---

* Bu makale, 25-27 Haziran 2014 tarihinde Fransa-Paris'de düzenlenen "International Conference on New Horizons in Education (INTE)" adlı sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulan metnin genişletilmiş halidir.

**Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü.

Modern Military Schools In Baghdad Province During The Ottoman Period

Abstract

From the XVIII. Century Ottoman statesmen initiated renovations in the military with the assistance of international experts to avoid defeats. At the end of this century modern military educational institutions began to open. In order to avoid military, political and economic decline military education institutions became widespread in the XIX. Century, including rural areas. First modern educated military officers were produced in the provinces. In the province of Bağdat which became part of the Ottoman Empire during the Kanuni Sultan Süleyman era and then during the IV. Murad era and was a province of the Empire between 1639 and 1917 the first modern military rushdiyye (military junior high school) was opened in the period of Midhat Pasha (1869-1872) who was the governor of the province. Later a military high school and higher military education schools were opened in the province of Bağdat.

This study deals with the description of these military schools in the province of the Bağdat which was the center of the 6. army. More specifically, information about their administrators, teachers, military officers, civil servants and janitor will be provided as well as the courses and the number of students will be given.

Keywords: *Ottoman Empire, Province of Baghdad, Military Schools, Military Academy, Education, School.*

Giriş

1699 Karlofça Antlaşması'nı imzalayarak büyük bir toprak kaybına uğrayan Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın başından itibaren önce kaybettiği toprakları geri alma politikası izlemiş, hasmı Rusya'ya ve Venedik'e karşı başarılı olurken Avusturya karşısında başarısız olup yeni toprak tavizlerinde bulunmuştur. Bunun üzerine savaş meydanlarında tekrar üstünlük sağlamak isteyen Osmanlı Devleti, ilk olarak askerî alanda ıslahat hareketlerine girişmiştir. XVIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Humbaracı Ocağı, Topçu Ocağı ıslah edilmiş, bunların faydası görülünce de askerî alandaki ıslahatlara hız verilmiştir. XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren ise; askerî Mühendishâneler (Mühendishane-i Bahrî-i Hümayûn, 1775; Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn, 1795), Askerî Tıp Okulu (Tıbhâne-i Âmire ve Cerrahhâne-i Ma'mûre, 1827) ve Harp Okulu (Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye, 1834) açılmıştır. Böylece askerî alanda eğitimde modernleşme sürecine girilmiştir (Öztürk, 2007: 566). İşte Osmanlılarda eğitim-öğretim alanındaki ilk yenileşmeler, batı örneğine

benzetilmeye çalışılan askerî okulların açılması şeklinde olmuştur (Akyüz, 2004: 132).

Bu bağlamda 1638'den 1917'ye kadar Osmanlı hâkimiyeti altında kalan Bağdat'ta modern askerî okullar XIX. yüzyılın ikinci yarısında Bağdat Valisi Mithat Paşa devrinde (1869-1872) açılabilmiştir. Mithat Paşa, ilk olarak 1869 yılında Iraklı subaylar yetiştirmek için önce askerî rüşdiye¹ inşa ettirmiş, sonra da sivil rüşdiye okulu açtırmıştır. Bu okullar eğitime 1870 yılında başlamıştır. Mithat Paşa'dan sonra gelen Vali Redif Paşa (1873-1874) da onun eğitim alanındaki faaliyetlerini sağlamlaştırmış ve 1880'lere gelindiğinde Irak'ta eğitim durumu daha da düzeltilmiştir. Bu arada Bağdat şehri dışında Basra ve Musul Vilâyetleri'nde de Maarif Meclisleri tesis edilerek, bunlar ve Bağdat Maarif Meclisi İstanbul'daki Maarif Bakanlığına bağlanmıştır (Şaban, 2011: 37-41).

Bağdat'ta bulunan askerî mekteplerin eğitim-öğretim faaliyetleri ile ilgili geniş bilgileri Bağdat Vilâyet Salnâmesi (SVB), Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (SNMU) ve Askeri Salnâmelerde (SA) bulmak mümkündür. Bu salnâmelerde askerî mektepler, okutulan dersler, idareciler, öğretmenler, zâbitler, öğrenci sayıları hakkında açıklayıcı bilgiler yer almaktadır. Salnâmelerden elde edilen bu veriler ile konuyla ilgili mevcut Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeler incelenmek suretiyle Bağdat Vilâyeti'nde modern tarzda açılan askerî rüşdiye, idâdî ve harbiye mektepleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi

Yüksek askerî okullara öğrenci hazırlamak ve iyi memur yetiştirmek amacıyla (Koçer, 1991: 40) sıbyan mekteplerinin devamı ve ikinci kademesi olarak düşünülen (Demirel, 2002: 44 ve Pakalın, 1983: C. III, 65-68) ilk rüşdiye mektepleri, Mekâtib-i Umûmiye Müdürü Kemal Efendi tarafından 1847 yılında İstanbul'da açılmış, 1850'de İstanbul'da sayıları 6'ya (Demirel, 2002: 51), 1852 yılına gelindiğinde ise 10'a çıkarılmıştır (Kodaman, 1991: 92). Osmanlı idarecileri kısa zamanda modern tarzda eğitim öğretim veren okulların açılmasının zaruretini hissettiği için diğer okullar gibi rüşdiyelerin sayısını da artırmışlar ve 500 haneyi geçen her kasabada rüşdiye okulları açmaya çalışmışlardır. Bütün bu gayret ve çabaların neticesi Osmanlı

¹ 1848'de yapılan bir düzenlemeyle merkezi Bağdat'ta bulunan ve daha sonra 6. Ordu ismini alan Irak ve Hicaz Ordusu kurulmuştur (Çetinsaya, 1999: 93).

ülkesinde kısa sürede sivil rüşdiye sayısı artmıştır (Demirel, 2002: 52-55, Kodaman, 1991: 93 ve Akyüz, 2004: 152). Yalnız bu mekteplerden mezun olanlar daha çok memuriyete girerek bir kadroda çalışmayı tercih ediyorlardı (Akyüz, 2004: 151). Bunun yanı sıra mevcut rüşdiyelerden mezun olanlar askerî okullarda eğitim öğretime intibak etmekte de zorlanmakta idi (Öztürk, 2008: 301). Bunun üzerine Deniz ve Kara Mühendishaneleri, Tıbbiye ve Harbiye gibi yüksekokullara öğrenci sağlamak için her okulda idâdî adıyla alt sınıflar açıldı. Bir süre sonra bunlara da öğrenci bulmak ihtiyaç olunca idâdîlerde daha alt düzeyde iki “ihtiyat sınıfı” oluşturuldu. Ancak askerî okullar geliştikçe bu da yeterli olmuyordu (Bilim, 2002: 96). Üstelik Sultan Abdülaziz devrinde ordu ile donanma bir kat daha yenilenip kuvvetlendiriliyordu. Dolayısıyla orduda münevver ve talim görmüş zabite ihtiyaç gittikçe daha fazla hâsıl oluyordu. Bu ihtiyacı karşılamak ve askerî yüksekokullara köklü bir öğrenci kaynağı sağlamak için XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’da ve taşrada önceleri 3 sene olan sonraları 4 yıla çıkarılan askerî rüşdiyeler açılmıştır (Ergin, 1977: C. I-II, 501, 507 ve Akyüz, 2004: 151). Askerî rüşdiyeler açıldıktan ve ordu merkezlerindeki idâdîler de talebe yetiştirmeye başladıktan sonra askerî eğitim: 1. Rüşdiye (ilk), 2. İdâdî (orta), 3. Harbiye (lise), 4. Erkân-ı Hârbiye (yüksek) olmak üzere derecelendirilmiş ve süvârî, baytar, topçu gibi şubeleri de ihtisas kısımlarını oluşturmuştur (Ergin, 1977: C. I-II, 432).

1875 yılına gelindiğinde açık olan on bir adet askerî rüşdiyenin dokuz tanesi (Hasköy, Kasım Paşa, Koca Mustafa Paşa, Fatih, Gülhane, Soğuk Çeşme ve Beşiktaş) İstanbul’da idi. İki tanesi de Şam ve Bağdat Askeri Rüşdiyesi olmak üzere taşrada idi (Bilim, 2002: 96)². Bağdat’ta kurulan ilk askeri rüşdiye mektebi Midhat Paşa’nın Bağdat valiliği sırasında inşa edilmiştir. Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi Iraklı subaylar yetiştirmek için açılmıştır (Şaban, 2011: 40).

İlk askerî rüşdiyeler açıldığında okullar üç sınıf olarak düzenlenmiştir. Bu okula kayıt yaptırabilmek için Türkçe okuyup yazabilmek yeterliydi. Ancak askerî rüşdiyeye sıbyan mekteplerinden istenen düzeyde öğrenci gelmemiştir. Bunun üzerine askerî rüşdiyenin birinci sınıfı “Evvel” ve “Sâni”

² 1900 yılına gelindiğinde Anadolu ve Rumeli’de birçok şehirde mevcut olan askerî rüşdiyenin İstanbul’daki sayısı 7 idi. 1902 yılında, İstanbul dışında Osmanlı Vilâyetlerinde, Edirne, Erzurum, Erzincan, İşkodra, Bitlis, Beyrut, Halep, Bursa, Diyarbakır, Selanik, Şam, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Üsküp, Mamuratülaziz, Manastır, Van, Bağdat ve Süleymaniye (Musul)’da olmak üzere 20 adet askerî rüşdiye vardı (Ünal, 2008: 98, 99).

Bağdat Vilayeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar

olmak üzere iki kısma ayrılarak askerî okullara alınacak öğrenciler ilkokuldan başlatılmıştır. Ancak bu iki kısım okulun esas sınıflarından değildi. Nitekim ileride sıbyan mektepleri gelişip bunlara gereksinim kalmayınca bu kısımlar kaldırılmıştır (Bilim, 2002: 96-97).

1875-1886 yıllarında Bağdat'ta Birinci Rüşdiye-i Askerîye, İkinci Rüşdiye-i Askerîye olmak üzere iki askerî rüşdiye mektebinin olduğu görülmektedir (SVB. 1299, s. 59-60; SVB. 1300, s. 108-109; SVB. 1301, s. 108-109; SVB. 1302, s. 83-84; SVB. 1303, s. 154-156; Eroğlu v.d., 2006: 245). 1881-1886 yılları arasında Birinci ve İkinci Bağdat Rüşdiye-i Askerîye Mektebi'nin öğrenci sayısı ve kadrosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Birinci Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi Kadrosu ile Öğrenci Sayıları

Yıllar	Talebe	Muallim	Müdür	Mülâzım	Yüzbaşı	İmam-Müezzin
1881-1882	203	5	1	B	1	1
1882-1883	164	7	B	1	1	1
1883-1884	176	7	M	1	1	1
1884-1885	176	10	1	B	B	B
1885-1886	226	11	M	B	1	1

B: Belirtilmemiş, M: Münhall (memuru bulunmayan, açık olan kadro) demektir.

Tablo 2: İkinci Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi Kadrosu ile Öğrenci Sayıları

Yıllar	Talebe	Muallim	Müdür	Mülâzım	Yüzbaşı	İmam-Müezzin
1881-1882	61	4	B	B	B	1
1882-1883	67	6	1	B	B	1
1883-1884	66	8	1	B	1	1
1884-1885	49	10	1	1	B	1
1885-1886	75	10	M	1	B	1

B: Belirtilmemiş, M: Münhall (memuru bulunmayan, açık olan kadro) demektir.

1881-1882'de Birinci Rüşdiye-i Askeriye'de 203 öğrenci, 5 muallim 1 müdür, 1 yüzbaşı, 1 imam vardır. İkinci Rüşdiye-i Askeriye'de 61 öğrenci, 5 muallim vardır. Dâhiliye zabiti olan mülâzım-ı sâni rütbesindeki Vefik Efendi aynı zamanda İmla hocasıdır. İlmihal hocası Seyit Ahmed Efendi de muallimlik görevinin yanı sıra imamlık da yapmaktadır (SVB. 1299, s. 59-60).

1882-1883 yılında Birinci Rüşdiye-i Askeriye'de 7 muallim, 1 yüzbaşı, 1 mülâzım, 1 imam ve müezzin görev yaparken ikinci Rüşdiye-i Askeriye'de ise kolağası rütbesinde 1 müdür, 7 muallim bulunmaktadır. Birinci Rüşdiye-i Askeriye'de 164, İkinci Rüşdiye-i Askeriye'de 67 öğrenci okumaktadır. Kolağası rütbesine sahip Mehmet Efendi ise İkinci Rüşdiye-i Askeriye'nin müdürlüğünü yapmaktadır. Birinci Rüşdiye'de Resim, İmla, Hendese (Geometri), Türkçe, Farsça, Arapça, Sarf, Nahiv, Mantık, Hüsn-i Hat; İkinci Rüşdiye'de Resim, Coğrafya, Riyaziye, İmla, Türkçe, Farsça, Arapça, Sarf, Hüsn-i Hat, İlmihal okutulan belli başlı derslerdir. Bir sene önceki İlmihal hocası aynı şekilde yine hem İlmihal derslerini yürütmekte hem de imamlık vazifesini yerine getirmektedir (S.V.B. 1300, s. 107, 109).

1883-1884'de Birinci Rüşdiye-i Askeriye'de müdür kadrosu boş olup 7 muallim, 1 mülâzım, 1 yüzbaşı vardır. Dâhiliye Zabiti Mülâzım-ı Sâni Abdullah Efendi aynı zamanda İmla muallimliği vazifesini yürütmektedir. Hacı Mehmet Efendi ise imam ve müezzinliğe devam etmektedir. İkinci Rüşdiye-i Askeriye'de Kolağası Mehmet Efendi müdürlük vazifesini yapmaya devam etmektedir. Aynı zamanda okulda 8 muallim, 1 yüzbaşı, 1 imam görev yapmaktadır. Seyit Ahmet Efendi hem imamlık yapmakta hem de İlmihal muallimliği görevini ifa etmektedir. Dâhiliye Zabiti Mülâzım-ı Sâni Sabit Efendi de İmla dersini vermektedir. Birinci Rüşdiye-i Askeriye'de 176, İkinci Rüşdiye-i Askeriye'de ise 66 öğrenci okumaktadır.

1884-1885 senesine gelindiğinde Birinci Rüşdiye-i Askeriye'de bir önceki yıl gibi 176, İkinci Rüşdiye-i Askeriye'de ise 49 öğrenci okumaktadır. Birinci Okulda kolağası rütbesinde bir müdür, 1 imam ve 10 öğretmen görev yapmaktadır. Dâhiliye Zabiti Mülâzım-ı Sâni Ahmet Efendi aynı zamanda Seçme Hikâyeler muallimliğini yürütmektedir. İkinci Okulda ise, 1 müdür, 10 öğretmen, 1 yüzbaşı, 1 mülâzım, 1 imam vardır. İmam Seyit Ahmet Efendi bir önceki yılda olduğu gibi imamlık vazifesi ile birlikte İlmihal muallimliği görevine devam etmektedir.

1885-1886'da Birinci ve İkinci Rüşdiye Mektebi müdür kadrosu boştur. Birinci 226, ikinci ise 75 öğrenciye sahiptir. Birinci Rüşdiye-i Askeriye'de 11

Bağdat Vilayeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar

muallim, 1 yüzbaşı, 1 imam ve müezzin vardır. Dâhiliye Zabiti Mülâzım-ı Sâni Ahmet Efendi aynı zamanda Seçme Hikâyeler dersinin muallimliğini yapmaktadır. İkinci Rüşdiye-i Askeriye'de ise 10 muallim, 1 imam, 1 mülâzım vardır. Müdür kadrosu ise boştur.

Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nin 1891-1908 tarihleri arasındaki talebe, muallim, mülâzım, yüzbaşı ve hademe, sayıları ise şöyleydi (SVB. 1309, s.178; SVB. 1310, s.162; SVB. 1311, s.174; SVB. 1312, s.199-200; SVB. 1313-1314, s. 257; SVB. 1316, s. 202; SVB. 1317, s. 207-208; SVB. 1318, s. 277; SVB. 1319, s. 159; SVB. 1321, s. 139; SVB. 1323, s. 147; SVB. 1324, s. 143; SVB. 1325, s. 127).

Tablo 3: Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi Kadrosu ile Talebe Sayıları (1891-1908)

Yıllar	Talebe			Muallim	Müdür	Mülâzım	Yüzbaşı	Hademe
	Leylî	Nehar î	Top.					
1891-1892	B	B	402	8	1	3	B	B
1892-1893	B	B	544	9	1	1	1	B
1893-1894	B	B	755	7	1	1	1	B
1894-1895	B	B	873	10	1	1	1	B
1895-1897	B	B	778	6	1	2	1	B
1898-1899	B	B	696	7	1	2	B	B
1899-1900	B	B	777	11	1	1	1	B
1900-1901	B	B	704	10	1	2	1	B
1901-1902	B	B	655	9	1	2	1	9
1903-1904	B	B	522	9	1	2	1	9 ³
1905-1906	58	391	449	7	1	2	1	9
1906-1907	B	434	434	8	M	M	1	9
1907-1908	B	383	383	9	M	1	M	9

B: Belirtilmemiş, M: Münhall (memuru bulunmayan, açık olan kadro) demektir.

³ 1903-1904 tarihli Maarif Salnamesinde hademe sayısı 6 olarak verilmiştir (SNMU. 1321, s. 410).

1905-1906 yılında okulun hem leylî (yatılı) hem de neharî (gündüzlü) eğitim verdiği kayıtlarına rastlanmaktadır. Öğrenci sayısına gelince Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi kalabalık bir öğrenci kitlesine sahiptir. Öyle ki, tablodan da anlaşılacağı üzere 1891-1908 yılları içinde yapılan eğitim öğretim sırasında en fazla öğrenci sayısı 1894-1895 yılına ait olup 873 (62 idâdî mahreç (mezun), 158 ihtiyat, 220 birinci sene, 224 ikinci sene, 122 üçüncü sene, 87 dördüncü sene) kişidir. En az öğrencinin olduğu yıl ise 1907-1908'de toplam neharî 383 kişidir.

1898-1899 yılında 696 öğrenciyi bünyesinde barındırırken 1899-1900 yılında bu sayı 777'ye çıkmıştır. 1900-1901'de ise 704'e düşmüş, 1901-1902 yılına gelindiğinde öğrenci sayısı 655, 1903-1904'de ise 522'ye inmiştir. Bu durum aynı yıllarda Irak'ta bulunan Musul Vilâyetine bağlı Süleymaniye Sancağı'nda yer alan Süleymaniye Askerî Rüşdiye Mektebi'nin öğrenci sayısı ile kıyaslandığında Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nin çok daha kalabalık bir öğrenci kitlesine sahip olduğu görülmektedir. 1898-1904 senesi eğitim öğretim yılında Süleymaniye Askerî Rüşdiye Mektebi askerî ve sivil görev yapan 9 ile 11 arasında değişen muallim sayısına ve ortalama yaklaşık 115 öğrenciyeye sahip iken (Bozkurt, 2011: 301) Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi 7 ile 11 arasında değişen eğitimcisi ile ortalama 671 öğrenciyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu arada Bağdat Askerî Rüşdiyesi öğrenci sayısı bakımından diğer Osmanlı taşrasında yer alan askerî rüşdiyeler ile kıyaslandığında XX. yüzyılın başlarında mevcut askerî rüşdiyeler içerisinde de en çok öğrencisi (696) olan okullardan biridir. (Ünal, 2008: 100)⁴. Bu da göstermektedir ki, her geçen gün kalitesi artan askerî okullara özellikle de VI. Ordu'nun merkezinde açılmış olan Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebine XIX. yüzyılın sonu XX. Yüzyılın başında talep bir hayli fazladır. Bu talep üzerine okulun yapmış olduğu eğitim ve öğretim sonucunda mezun vermesiyle Bağdat Askerî İdâdî Mektebi'ne öğrenci akışı sağlanmış olacaktır.

Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nin idarecilerine gelince; Okula atanan müdürlerin genelde kolağası rütbesine haiz oldukları görülmektedir. Bu durum

---

⁴ 1898-1899 yıllarında Şam Askerî Rüşdiyesi'nde 585, Manastır Askerî Rüşdiyesi'nde ise 565 öğrenci vardır. (Ünal, 2008: 100). Burada şunu belirtmekte fayda var kanaatindeyiz. Maarif Salnamesinde Bağdat Askerî Rüşdiye öğrenci sayısı 561 olarak belirtilmiş olmasına rağmen, Bağdat Vilayet Salnamesinde bu sayı toplam 696 (94 ihtiyat, 114 birinci sene, 185 ikinci sene, 170 üçüncü sene, 133 dördüncü sene) kişi olarak belirtilmiştir. Biz Bağdat Rüşdiye Mektebi öğrenci sayılarını değerlendirirken Bağdat Vilayet Salnamesi verilerini esas aldık (SVB. 1316, s.202; SNMU. 1316, s. 966).

Bağdat Vilayeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar

Osmanlı Devleti'nde yer alan diğer askerî rüşdiye mektepleri de dikkate alınarak incelendiğinde XIX. yüzyıl sonları XX. yüzyıl başlarında İstanbul ve taşra askerî rüşdiyelerinde müdürlük görevi genelde kolağası rütbesindekilere verilmiştir (SA. 1306, s. 110-125; Bozkurt, 2011: 303; Ünal, 2008: 99). Bir fikir vermesi açısından 1888-1889 tarihinde İstanbul ve taşra askerî rüşdiyelerinde görev yapan müdürler ve rütbeleri⁵ aşağıda verilmiştir (SA. 1306, s. 110-116-125).

Tablo 4: İstanbul Askerî Rüşdiye Mekteplerinin Müdür ve Rütbeleri

Askerî Rüşdiye	Müdür	Rütbe
Baytar	Sadık Efendi	Binbaşı
Gülhane	Hilmi Efendi	?
Soğuk Çeşme	Ali Efendi	Kolağası
Koca Mustafa Paşa	Asım Efendi	Kolağası
Fatih	Ahmet Efendi	Kolağası
Eyüp	Vehbi Efendi	Kolağası
Beşiktaş	Halit Efendi	Kolağası
Toptaşı	Şevket Efendi	Kolağası
Paşa Kapısı	B	B

B: Belirtilmemiş.

Tablo 5: Taşra Askerî Rüşdiyelerinin Müdür ve Rütbeleri

Askerî Rüşdiye	Müdür	Rütbe
Bursa	Behçet Efendi	Kolağası
Edirne	Hüsnü Efendi	Kolağası
Manastır	Tevfik Efendi	Kolağası
Erzurum	B	B
Şam	B	B
Beyrut	Rıfat Efendi	Kolağası
Halep	Cavid Efendi	Kolağası

⁵ Osmanlı Devleti'nde askerî rütbelere alttan üste doğru şu şekilde sıralanmıştır: mülâzım-ı sâni, mülâzım-ı evvel, yüzbaşı, kolağası (sağ kolağası, sol kolağası), binbaşı, kaymakam (yarbay), miralay (albay), mirliva (tuğgeneral), ferik (tümgeneral), I. Ferik (korgeneral), müşir (orgeneral/mareşal) (Geçer, 2012: 69; Pakalın, 1983: 69).

Nurgül Bozkurt

Trablusgarp	Arif Bey	Binbaşı
Selanik	B	B
Trabzon	Arif Efendi	Kolağası
Erzincan	Ali Rıza Efendi	Kolağası
Sivas	İzzet Efendi	Kolağası
Mamüratülaziz	Safvet Efendi	Kolağası
Diyarbakir	Mahir Efendi	Kolağası
Kastamonu	Ferid Efendi	Kolağası
Bağdat (Birinci)	B	B
Bağdat (İkinci)	Tevfik Efendi	Kolağası

B: Belirtilmemiş.

Osmanlı topraklarında yer alan taşra askerî rüşdiyelerinden biri olan Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nde de müdürlük görevini kolağası rütbesindekiler yürütmüştür. Öyle ki 1882-1883 tarihinde Bağdat Birinci Askerî Rüşdiye'nin müdürü belirtilmemiş iken Bağdat İkinci Askerî Rüşdiye Mektebi'nde Sağ Kolağası Mehmet Efendi müdürlük yapmaktadır. Yine 1888-1889 tarihinde Birinci Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nin müdürü hakkında bilgi edinilememesine rağmen İkinci Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nde bu görevi yine bir kolağası rütbesine sahip bulunan Tevfik Efendi'nin yerine getirdiği görülmektedir. 1898-1899 yılına gelindiğinde ise Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'ndeki müdürlük makamının boş kaldığı, 1899-1902 tarihleri arasında Kolağası Ali Saib Efendi'nin 1903-1904'de Kolağası Hilmi Efendi'nin bu görevi icra ettiği belirtilmektedir. 1907-1908 yılına gelindiğinde tekrar bu makamın boş kaldığı görülmektedir (SVB. 1300, s. 109; SA. 1306, s. 125; SNMU.1316, s. 965; SNMU.1317, s.1066; SNMU. 1318, s. 1184;SNMU.1319, s.471; SNMU. 1321, s. 410; SVB. 1325, s. 127).

Bağdat Vilâyeti'nde bulunan Askerî Rüşdiye Mekteplerinin kadrosu ilmiye, mülkiye ve askerîye sınıfına mensup eğitimcilerden oluşmakta idi. Genelde İlmihal, Arapça, Farsça, Sarf ve Seçme Hikâyeler gibi dersleri İlmîye; Fransızca, Hüsn-i Hat ve İmla gibi dersleri Mülkiye mensupları okutmuştur (SA. 1306: 124,125; SVB. 1300: s.108). Lisan dersleri (Fransızca, İngilizce, Rusça) ise Türk ve yabancı sivil ve askerî görevliler tarafından verilmiştir (SVB. 1300: s. 128; SA. 1306: s. 124; SNMU. 1319: s. 471; SNMU. 1321: s. 410). Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi İmla muallimi

Abdülbaki Bey, mülkiye sınıfından olup sâlise⁶ rütbesine sahiptir. Yine Eğitici kadroda yer alan zabıtlar, kolağası ve mülâzım-sâni arasındaki rütbelere haiz oldukları gibi bir kısmı çeşitli madalya ve nişan sahibi başarılı kişilerdi. Öyle ki, Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nde 1907-1908 tarihinde resim hocalığı yapan Kolağası Osman Efendi, Yunan⁷ ve Gümüş Sanayi Madalyası sahibi idi. Yine 1907-1908 yılında İngilizce Muallimi Yüzbaşı Osman Nuri Efendi'nin Liyakat Madalyası⁸ vardır (SVB. 1300, s. 108, 109; SA. 1306, s. 125, 126; SNMU.1316, s.965, 966; SNMU.1317: s. 1066; SNMU. 1319, s. 471; SNMU. 1321: s. 410; SVB. 1325, s. 127, 128).

Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nin sivil ve askerî eğitim öğretim kadrosu nicel olarak ele alındığında görev alan kişilerin sayısının 9 ile 15 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durum diğer taşra vilâyetlerinde yer alan sivil rüşdiyelerdeki 1-4 arasında değişen öğretmen sayılarıyla karşılaştırıldığında oldukça fazla idi (Ünal, 2008: 102, Bozkurt, 2010: 66; Bozkurt, 2011: 301). Ancak Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nin taşrada bulunan sivil rüşdiye mekteplerine göre çok daha kalabalık bir teşkilatı ve öğretmen kadrosu bulunmasına rağmen, muallim, askerî ümera ve zabıt açısından zaman zaman sıkıntılarla karşılaştığı da bir gerçektir. Öyle ki, 1898-1899'da okulun bir müdürü olmadığı gibi Fransızca, Coğrafya ve Resim derslerini yürütecek muallimi de yoktur. 1899-1900'de Fransızca öğretmen eksikliği devam ettiği gibi, okulun dâhiliye zabiti eksikliği de vardır. 1901-1902 yılına gelindiğinde bu noksanlığın misafir dâhiliye zabiti ile giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. 1903-1904 yılında ise bu sorunlar aşılacak biri yüzbaşı, ikisi mülâzım-ı evvel rütbelere sahip olmak üzere 3 dâhiliye zabiti

---

⁶ Tanzimat döneminde Mülkiye memurlarının sınıflandırılması yukarıdan aşağıya şu şekilde belirlenmiştir: Sadrazam, Rütbe-i ülâ sınıf-ı evveli, Rütbe-i ülâ sınıf-ı sâni, Rütbe-i sâni sınıf-ı evveli, Rütbe-i sâni sınıf-ı sâni, Sâlise (Rütbe-i sâlis sınıf-ı evveli, Rütbe-i sâlis sınıf-ı sâni), Rütbe-i râbi, Divân-ı Hümayûn Hâcegânı (Özger, 2010: 66, 67). Seyitdanlioğlu, Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala, s. 87; Pakalın, 1983:69).

⁷ Yunan Muharebe Madalyası, II. Abdülhamid zamanında 29 Nisan 1897 tarihinde 1897'de Osmanlı-Yunan Savaşına katılan ve yararlıklar gösterenlere vermek amacıyla gümüş olarak ihdas edilmiştir (BVS. 1324: 69).

⁸ Liyakat Madalyası, devlete hizmet, sadakat ve kahramanlık gösterenlerin bu hareketlerini takdir etmek ve emsalini teşvik etmek amacıyla vermek için 4 Mayıs 1891 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında ihdas edilmiştir. Altın ve gümüş olmak üzere iki çeşittir. Bir tarafında tuğra ile arma, diğer tarafında "sadakat ve şecaat ibraz edenlere mahsus liyakat madalyası" ibaresiyle tesis tarihi yazılıdır (Pakalın, C.II, 1983: 367-368; BVS. 1324: 69 ve Eralp, 2002: 686).

görevlendirilmiştir. 1907-1908'de ise yukarıda izah edildiği üzere okulda eğitim veren kadronun tam anlamıyla tamamlanamadığı tekrar görülmektedir. Okulun bu tarihte bir müdürü olmadığı gibi dâhiliye yüzbaşısı ve mülâzımı, Coğrafya, Riyaziye, Jimnastik ve Fransızca muallimleri eksiktir (SNMU.1316, s. 965, 966; SNMU. 1317, s. 1066; SNMU. 1319, s. 471; SNMU. 1321, s. 410; SVB. 1325, s. 127, 128). Askerî Rüşdiyelerde bazı dersleri yürütecek muallimler zaman zaman temin edilemese de tedrisat mülkî rüşdiyelerden daha muntazam ve daha disiplinli idi. Asker müdürler, asker dâhiliye zabitleri, hatta asker muallimler bu mektepleri idare ediyorlardı. Talebeleri ise askerî üniforma giyiyorlardı (Ergin, 1977: C. I-II, 506).

Her okulda olduğu gibi ihtiyaca binaen okulun yatılı ve gündüzlü olması durumuna göre değişiklik olması mümkün ise de 1901-1908 tarihlerinde Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nde 6-9 arasında değişen sayıda hademenin çalıştığı da bilinmektedir (SNMU. 1321, s. 410; SVB. 1325, s. 128).

1881-1908 tarihleri arasında Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nde okutulan belli başlı dersler ise şunlardır⁹: Fransızca, İngilizce¹⁰, Arapça, Farsça, Türkçe, Coğrafya, Hendese (Geometri), Riyaziye, Resim, Kavaid-i İlmihal, Kavaid-i Osmaniye (Dilbilgisi), Kitabet, Hüsn-i Hat, Tarih, İmla, Sarf, Nahiv, Mantık, Seçme Hikâyeler, Jimnastik (SVB. 1300, s. 108, 109; SA. 1306, s. 124, 125; SNMU.1316, s. 965, 966; SNMU. 1317, s. 1066; SNMU. 1319, s. 471; SNMU. 1321, s. 410; SVB. 1325, s. 127, 128).

Uygulamalı eğitime önem veren Harp Okulu'nun en meşhur kumandanlarından olan Galip Paşa tarafından ilk 1863 yılında Harbiye ve askerî idâdilere (Ünal, 2006: 199), 1883'te de Bahriye Mektebi'ne konulan (URL-1) Jimnastik dersi 1907-1908 yılında Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi

⁹ Askerî Rüşdiyelerin ders programları şöyleydi: Birinci Sınıf Birinci Kısım'da, Arapça Sözcük Bilgisi, Farsça Kurallar, Ahlak, Osmanlıca Yazım, Kurşun Kalem Resim dersleri görülürdü. İkinci Kısım'da, Türkçe İsimler, Seçme Öyküler, Türkçe Gramer, Türkçe Güzel Yazı, Türkçe Yazım dersleri işlenirdi. İkinci Sınıf'ta Arapça Cümle Bilgisi, Aritmetik, Coğrafya, Farsça, Osmanlıca Yazım, Türkçe Güzel Yazı, Fransızca, Kara Kalem Resim dersleri vardı. Üçüncü Sınıf'ta ise Mantık ve Arapça Yorumu, Matematik, Geometrik Çizim, Genel Coğrafya, Botanik, Zooloji, Jeoloji, Osmanlıca Gramer, Osmanlıca Yazım, Türkçe Güzel Yazı, Fransızca ve Resim işlenirdi (Bilim, 2002: 97-98). Ayrıca bakınız Askerî rüşdiye ders programları için (Ergün ve Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları" (URL-1).

¹⁰ 1898-1900 tarihlerinde Bahriye öğrencilerine İngilizce, Bahriye Kolağası Ahmet Efendi tarafından okutulmuştur. 1907-1908'de bu dersi Liyakat Madalyası sahibi Yüzbaşı Osman Nuri Efendi yürütmüştür (SNMU. 1316, s. 965; SVB. 1325, 128).

programında da yer almasına rağmen bu dersi yürütecek bir öğretmen bulunamamıştır (SVB. 1325, s. 128).

1898-1900 tarihlerinde Bahriye öğrencilerine İngilizce dersini, Bahriye Kolağası Ahmet Efendi okutmuştur. 1907-1908'de de bu dersi Liyakat Madalyası sahibi Yüzbaşı Osman Nuri Efendi yürütmüştür (SNMU. 1316, s. 965; SVB. 1325, 128). Bu da gösteriyor ki Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nde Arapça ve Farsçadan başka dersi verecek muallim temin edilmesi durumunda yabancı dil olarak İngilizce ve Fransızca¹¹ da okutulmaktadır. 1840 Harbiye Mektebi, 1863'te İdâdî programlarına konan Fransızca dersi, sonraki yıllarda bu dilin iyi öğrenilmesi arzulandığı ve ehemmiyeti kavrandığı için olsa gerek rüşdiye mekteplerine de konmuştur. Ancak diğer bazı derslerde olduğu gibi zaman zaman bu dersi de yürütecek muallim bulmak mümkün olmamıştır.

Bağdat Askerî Rüşdiyesi ve diğer askerî okullarda Resim dersine diğer askerî okullarda olduğu gibi Bağdat Askerî Rüşdiyesi'nde de ehemmiyet verilmiştir (Ergin, 1977: C. I-II, 506). 1881-1884 yılları arasında Bağdat Birinci Rüşdiye Mektebi'nde bu dersi Yüzbaşı Mehmed Hulusi Efendi, İkinci Okulda aynı zamanda Coğrafya muallimliği de yapan Mülâzım-ı Sâni Nuri Efendi yürütmüştür. 1884-1885 yılında bu dersi, Birinci ve İkinci Rüşdiye Mektebi'nde Mülâzım-ı Evvel Salih Efendi, 1885-1886'da Birinci Okulda Salih Efendi ikinci okulda Mülâzım-ı Evvel Köser(?) Efendi, 1891-1895 yıllarında Kolağası İhsan Efendi vermiştir. 1895-1896 ve 1898-1899 senesinde bu dersin hocasının olmadığı, 1899-1906 yılları arası Mülâzım-ı Sâni Halid bey, 1906-1908'de ise Kolağası İbrahim Efendi'nin yürüttüğü bilinmektedir (SVB. 1299, s. 59-60; SVB. 1300, s. 108-109; SVB. 1301, s. 108-109; SVB. 1302, s. 83-84; SVB. 1303, s. 154-156; SVB. 1309, s.178; SVB. 1310, s.162; SVB. 1311, s.174; SVB. 1312, s.199-200; SVB. 1313-1314, s. 257; SVB. 1316, s. 202; SVB. 1317, s. 207-208; SVB. 1318, s. 277; SVB. 1319, s. 159; SVB. 1321, s. 139; SVB. 1323, s. 147; SVB. 1324, s. 143; SVB. 1325, s. 127).

Askerî rüşdiyelerde her üç ayda bir kendi hocaları tarafından hususî ve sene sonunda harbiye ve idâdî mekteplerindeki hocalar tarafından umumî imtihanlar yapılırdı (Ergin, 1977: C. I-II, 507).

---

¹¹ İlk 1840 tarihinde Harbiye Mektebi programına konulan Fransızca dersi, sadece bu okulda görmek suretiyle iyi öğrenilmediği anlaşıldığı için 1863'te idâdî programlarına da konulmuştur (Ergin, C. 2, s. 427).

Askerî rüşdiyelerde Gayrimüslimlere de eğitim verilmekteydi. Hatta devlet onların katılımını sağlamak ve teşvik etmek için gazetelere 1875 yılında ilan dahi vermiştir. Ancak gayrimüslimler 1856 Islahat Fermanı'nın kendi dinlerine ve kültürlerine dönük, ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatını değerlendirip mekteplerini açtıkları için bu okullara fazla ilgi duymamışlardır. Hatta Osmanlı topraklarında kendilerine yönelik açılan yabancı okullara ilgi göstermişlerdir (Ergin, 1977: C. I-II, 507; Saka, 1991: 90; Haydaroglu, 1993: 10)¹².

Askerî rüşdiyelerin mezun vermesiyle askerî idâdiler nitelikli öğrenciler bulma imkânına kavuşmuştur (Öztürk, 2008: C. 35, 301). Yalnız askerî rüşdiyelerden mezun olanlar askerî idâdilere girmek mecburiyetinde olmadıklarından bir kısmı mektebi bitirir bitirmez hemen hayata atılır, bir kısmı da memuriyete girerdi (Ergin, 1977: C. I-II, 506). Hatta bir kısmı mülkiye idâdilerine gitmeyi tercih etmekte idiler. Öyle ki 1893-1894 tarihinde Bağdat Rüşdiye-i Askerîyesi'nden mezun olan Mehmet Ali ve Şevket Efendiler Mekteb-i Mülkiye'ye kayıt yaptırmışlardır (BOA, MF.MKT, 191/74). Bu arada askerî rüşdiye mezunu öğrenciler nitelikli olduklarından dolayı başka istihdam alanları da bulmaktaydılar. Bunlardan birisi de ibtidâî mekteplerine muallim olarak tayin edilmektir. Mesala, 1898-1899 yılında Bağdat'taki Azamiye İbtidâî muallim-i evvelliğine, Cedid Hasan Paşa Muallim-i Sânisî Said Efendi tayin edilince kadrosu boş kalmıştır. Yerine ise askerî rüşdiye mezunlarından Hamid Efendi görevlendirilmiştir (BOA, MF.MKT, 415/32). İşte Osmanlı yöneticileri modernleşme hamlesine girip ibtidâî mektepleri, ülkenin her tarafında ve Bağdat Vilâyeti'nde açınca bu okullarda eğitim verecek muallim bulmak kolay olmadığı için bu okullara öğretmen temininde bir üst sınıf olan ve nitelikli öğrenci yetiştiren askerî rüşdiye mezunlarını da değerlendirme yoluna gitmiştir.

Bu arada askerî rüşdiyeler 1908 inkılabına kadar varlıklarını koruyabilmiştir. O tarihten sonra lâğvedilerek mülkiye rüşdiyeleri ile birleştirilmişlerdir (Ergin, 1977: C. I-II, 507). 1913 yılında da askerî rüşdiyeler maarif nezaretine devredilmişlerdir (Ergün, 1996: 299).

---

¹² Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar için bkz. (Haydaroglu, 1993: 9-164,183-200). Ayrıca Kütahya Sancağındaki Gayrimüslim ve yabancı okulları için bkz. (Bozkurt, 2010: 76-79).

Bağdat Askerî İdâdî Mektebi

Hazırlamak, geliştirmek manasına gelen Arapça “İdâd” kökünden türemiş olan idâdî kelimesi, 1869'dan önce kendisinden üstün bulunan her hangi bir mektebe talebe hazırlayan ve yetiştiren kurumlara denilmiştir (Ergin, 1977: C. I-II, 495; Kodaman, 1991: 114). İlk idâdîler; Harbiye, Bahriye, Tıbbiye ve Topçu mekteplerine girmek isteyen öğrencilerin eksik bilgilerini tamamlamak amacıyla açılan okullardır (Ünal, 2006: 190). Sonra idâdî kelimesi eskiden ifade ettiği manayı kaybederek, 1869 Nizamnamesiyle ilk defa başlı başına orta öğretimin bir kademesi olarak ele alınmıştır (Kodaman, 1991: 114).

İlk zamanlar rüşdiyelerden farksız bir programa sahip olan idâdîlerde 11-14 yaşları arasındaki talebeler okumaktaydı. İstanbul'da açılan ve 4 senelik eğitim veren ilk idâdî, Nisan 1845'de açılan Mekteb-i Fünûn-ı İdâdîye'dir. Bu okul, Harbiye bünyesinde bir nev'i Harbiye'ye hazırlık olarak, Harbiye altı bir okul niteliğinde açılmıştır. 1847 yılında öğretime başlayan bu okul 1872'de Kuleli Kışlasına taşınmıştır. Bunun üzerine Kuleli Askerî İdâdîsi adını almıştır. Bu arada 1845 yılında Bursa'da da “Işıklar Askerî İdâdîsi” açılmıştır (Ünal, 2006: 186, 187; Bilim, 2002: 83). Ayrıca 1845 tarihinde ordu merkezlerinin¹³ tümünde idâdîler açılmasına irade çıkartılarak faaliyete geçilmiştir (Ergin, 1977: C. I-II, 426). Böylece XIX. yüzyılın ikinci yarısında Edirne¹⁴, Manastır, Şam, Erzurum ve Bağdat'ta idâdîler açılmıştır (Yolalıcı, 1999: 289).

VI. Ordunun merkezi olan Bağdat'ta askeri idâdî, Eylül 1872'de eğitime başlamıştır (Ünal, 2006: 192). Bağdat Mekteb-i İdâdî binası Atik Merkez Hastanesi harabelerinin bulunduğu yerde 1885-1886 yılında inşa edilene kadar eğitim öğretim faaliyetleri, idâdî mektebi haline getirilen Gureba Hastanesi binasında sürdürülmüştür (BOA, ŞD, 609/9, 609/45).

---

¹³ 1832 yılında Osmanlı Kara Kuvvetleri, Hassa ve Nizâmiye askerleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Hasan Rıza Paşa, 1843'te Hassa Müşiri iken, Manastır'da Rumeli Müşirliğini, ayrıca Anadolu ve Arabistan Ordularını kurdu muştur. Abdülaziz devrinde Serasker Fuad Paşa da, ordu isimlerini rakamlaştırmıştır. Hassa'yı I., Dersaadet'i II., Rumeli'yi III., Anadolu'yu IV., Arabistan'ı V., Irak ve Hicaz'ı VI. Ordu şeklinde adlandırmıştır. Ayrıca Hassa Ordusu'nu İstanbul'a, II. Orduyu Şumnu'ya, IV. Ordu'yu Erzurum'a nakletmiştir. Hüseyin Avni Paşa ise, 1869'da Birinci Seraskerliği döneminde Yemen ve San'a'da VII. Orduyu kurmuştur (Ünal, 2006: 90-91).

¹⁴ 1869'da yapımına başlanan yeni Edirne Mekteb-i İdâdîsi, 17 Eylül 1870'te eğitime törenle başlamıştır (Ünal, 2006: 192).

Bağdat Askerî İdâdî Mektebi'nde görev yapan müdürler ve rütbeleri ile ilgili detaylı bilgi aşağıda verilmiştir (SVB. 1292, s. 55; SVB. 1299, s. 59; SVB. 1300, s. 107; SVB. 1301, s. 107; SVB. 1302, s. 82; SVB. 1303, s. 154; SVB. 1309, s. 177; SVB. 1310, s. 161; SVB. 1311, s. 173; SVB. 1312, s. 198; SVB. 1313-1314, s. 255; SVB. 1316, s. 200; SVB. 1317, s. 206; SVB. 1318, s. 276; SVB. 1319, s. 157-158; SVB. 1321, s. 137; SVB. 1323, s. 145; SA. 1306, s. 109; SNMU. 1316, s. 963; SNMU. 1317, s. 1063; SNMU. 1318, s. 1181; SNMU. 1319, s. 469; SNMU. 1321, s. 408).

Tablo 6: Bağdat Askerî İdâdî Mektebi Müdür ve Rütbeleri

Yıl	Müdür	Rütbe
1875-1876	Hasan Efendi	Binbaşı
1881-1882	Cemal Efendi	Binbaşı
1882-1883	Cemal Efendi	Binbaşı
1883-1884	Cemal Efendi	Binbaşı
1884-1885	Cemal Efendi	Binbaşı
1885-1886	Cemal Efendi	Binbaşı
1891-1892	Hamid Efendi	Binbaşı
1892-1893	İhsan Bey	Kolağası
1893-1894	İhsan Bey	Binbaşı
1894-1895	Emin Efendi	Kolağası
1895-1897	Hacı Necib Bey (vekaleten)	Kaymakam
1898-1899	Mehmet Faik Efendi	Binbaşı
1899-1900	Mehmet Faik Efendi	Binbaşı
1900-1901	Mehmet Faik Efendi	Binbaşı
1901-1902	Mehmet Faik Efendi	Binbaşı
1903-1904	Bekir Hilmi Efendi	Binbaşı
1905-1906	Bekir Hilmi Efendi	Binbaşı

Bağdat Askerî İdâdî Mektebi'nde müdürlük görevini genelde binbaşı rütbesindekiler yapmıştır¹⁵. 1875-1876'da Binbaşı Hasan Efendi, 1881-1886

¹⁵ 1888-1889 tarihinde Bağdat Mekteb-i idâdîsi'nde görevli müdür Abdülhamit Efendi'nin rütbesi binbaşı iken, Bursa Mekteb-i İdadisi'nde Kaymakam, Edirne, Manastır, Şam-ı Şerif'de binbaşı, Erzurum'da Miralay rütbeli zabıtlar müdürlük görevini yerine getirmişlerdir (SA. 1306, s.106-108).

Bağdat Vilayeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar

yılları arasında binbaşı rütbesinde bulunan Cemal Efendi, 1888-1889'da Binbaşı Abdülhamit Efendi, 1898-1902 tarihlerinde Binbaşı Mehmet Faik Efendi, 1903-1904'de Binbaşı Bekir Hilmi Efendi müdür olarak vazifelerini en iyi şekilde yapmaya çalışmışlardır. Bunun yanında 1892-1893'de kolağası rütbesinde olan İhsan Bey'in müdür olduğunu görmekteyiz. Bir yıl sonra aynı göreve devam eden İhsan Bey, terfi ederek binbaşı olmuştur. Yine 1895-1897 yıllarında vekâleten kaymakam rütbesinde bulunan Hacı Necib Bey'in müdürlük yaptığı bilinmektedir. (SVB. 1300, s. 107; SA. 1306, s. 109; SNMU. 1316, s. 963; SNMU. 1317, s. 1063; SNMU. 1319, s. 469; SNMU. 1321, s. 408).1897-1898'de kolağası rütbesine haiz olan bir kişinin Bağdat Askerî İdâdî Mektebi'nde vekaleten müdürlük görevini yerine getirdiği görülmektedir (Eroğlu vd., 2006: 244).

Bağdat Askerî İdâdî Mektebi talebe sayıları ve görev yapan kadro ile ilgili detaylı bilgi aşağıda verilmiştir. Bu sayıların tespitinde Bağdat Vilâyet Salnameleri verileri esas alınmıştır. (SVB. 1292, s. 55; SVB. 1299, s. 59; SVB. 1300, s. 107-108; SVB. 1301, s. 107-109; SVB. 1302, s. 82-84; SVB. 1303, s. 154-156; SVB. 1309, s. 177; SVB. 1310, s. 161; SVB. 1311, s. 173; SVB. 1312, s. 198-199; SVB. 1313-1314, s. 255-256; SVB. 1316, s. 200-201; SVB. 1317, s. 206-207; SVB. 1318, s. 276-277; SVB. 1319, s. 157-158; SVB. 1321, s. 137-138; SVB. 1323, s. 145-146).

Tablo 7: Bağdat Askerî İdâdî Mektebi Kadrosu ile Talebe Sayıları (1875-1906)

Yıllar	Talebe	Muallim	Müdür	Mülâzım	Yüzbaşı	Cerrah	İmam	Kâtip	Vekilharç	Hademe
1875-1876	B	7	1	B	B	B	B	B	B	B
1881-1882	70	7	1	1	1	1	1	1	B	B
1882-1883	61	9	1	2	B	1	1	1	B	B
1883-1884	43	8	1	1	B	1	1	1	B	B
1884-1885	30	8	1	1	B	1	1	1	B	B
1885-1886	35	8	1	1	B	1	1	1	B	B
1891-1892	68	4	1	B	1	1	1	1	1	B
1892-1893	122	8	1	1	1	1	1	1	1	B
1893-1894	201	8	1	1	1	1	1	1	1	B
1894-1895	199	8	1	3	1	1	1	1	1	B
1895-1897	218	7	1	3	1	1	1	1	1	B

Nurgül Bozkurt

1898-1899	290	6	1	3	B	1	1	1	B	B
1899-1900	365	10	1	3	1	1	1	1	B	B
1900-1901	372	9	1	3	1	1	1	1	B	B
1901-1902	403	10	1	2	1	1	1	1	B	46
1903-1904	266	12	1	3	1	1	1	1	B	B
1905-1906	128	9	1	1	1	1	1	1	B	25

B: Belirtilmemiş demektir.

Okulun sivil ve askerî eğitim öğretim kadrosu ele alındığında görev alan kişilerin sayısının ortalama 8 ile 16 arasında değiştiği görülmektedir. Ayrıca her yıl 1 kâtip, 1 cerrah, 1 imam kadrosunda görevli kişiler vardır. 1891-1897 yılları arasında da 1 vekilharç bulundurulmuştur. 1901-1902'de 46, 1905-1906'da da 25 hademe ve müstahdemin okulda görev yaptığı tespit edilmiştir.

Bu kadar eğitimcinin ve görevlinin olduğu Bağdat Askerî İdâdî Mektebi'nde toplam öğrenci sayısı incelendiğinde ise; 1875-1876 tarihindeki talebe sayısı hakkında bilgi edinilemese de 1881-1882'de 70, 1882-1883'de 61, 1883-1884'de 43, 1884-1885'de 30, 1885-1886'da 35, 1891-1892'de 68 (38 birinci sene, 16 ikinci sene, 14 üçüncü sene), 1892-1893'te 122 (47 birinci sene, 30 ikinci sene, 24 üçüncü sene, 22 mahrec (mezun) sınıfı), 1893-1894'te 201 (birinci sene 61 karacı; ikinci sene 42 karacı 3 denizci; üçüncü sene 28 karacı, 2 denizci; mahrec sınıfı 66 karacı), 1894-1895'te 199 (birinci sene 42 karacı, 2 denizci; ikinci sene 50 karacı 1 denizci; üçüncü sene 39 karacı, 3 denizci; mahrec sınıfı 60 karacı, 2 denizci), 1895-1897'de 218 (birinci sene 60 karacı, 2 denizci; ikinci sene 45 karacı 1 denizci; üçüncü sene 35 karacı, 3 denizci; mahrec sınıfı 70 karacı, 2 denizci), 1898-1899'da 290 (birinci sene 68 karacı, 2 denizci; ikinci sene 87 karacı, 1 denizci; üçüncü sene 91 karacı, 1 denizci; mahrec sınıfı 35 karacı, 5 denizci), 1899-1900'de 365 (birinci sene 104 karacı, 2 denizci; ikinci sene 75 karacı, 1 denizci; üçüncü sene 78 karacı, 1 denizci; mahrec sınıfı 99 karacı, 5 denizci), 1900-1901'de 372 (birinci sene 116 karacı, 1 denizci; ikinci sene 87 karacı; üçüncü sene 70 karacı, 2 denizci; mahrec sınıfı 92 karacı, 4 denizci), 1901-1902'de 403 (birinci sene 137, ikinci sene 103, üçüncü sene 87, mahrec sınıfı 76), 1903-1904'te 266 (birinci sene belirtilmemiş, ikinci sene 103, üçüncü sene 87, mahrec sınıfı 76), 1905-1906'da 128 (birinci sene 60, ikinci sene 68) olduğu görülmektedir.

II. Abdülhamid devri sonunda bütün İmparatorlukta Edirne, Erzurum, Erzincan, Manastır, Bağdat olmak üzere beş askerî idâdî vardır. Bunlardan

Edirne'de 234, Erzurum 236, Erzincan 200, Manastır 274 ve Bağdat da ise 214 talebe okumaktadır (Kodaman, 1991: 129). Bu durum da göstermektedir ki bütün askerî idâdîlere ve Bağdat Askerî İdâdîsi'ne halkın ilgisi bir hayli fazladır. Tabii bunda askerî okulların öğretmen sayısı ve kalitesiyle iyi bir eğitim vermesinin yanı sıra mezuniyet sonrası yüksek askerî okullara girebilme ve istihdam edilebilme imkânı önemli bir etkidir.

Bağdat Askerî İdâdî Mektebi programında genel hatlarıyla Fransızca, İngilizce, Lisan dersleri, Kitâbet, Tarih, Coğrafya, Riyâziye (Matematik), Cebir, Müsellesât (Trigonometri), Makine, Hendese, Kozmografya, Resim, Münşeât, Tarama, Tarih, Jimnastik dersleri yer almıştır¹⁶. 1898-1900'deki mevcut programda Cebir, Müsellesât, Makine, Hendese, Resim, Coğrafya ve Jimnastik derslerini yürütecek muallim eksiklikleri dikkati çekse de 1899-1900 tarihinde kısmen, 1901-1902 yılına gelindiğinde ise tamamen bu sorunun aşıldığı görülmektedir (SVB. 1300, s. 107-109; SA. 1306, s. 109, 110; SNMU. 1316, s. 963, 964; SNMU. 1317, s. 1063, 1064; SNMU. 1319, s. 469, 470; SNMU. 1321, s. 408).

Vilâyetlerdeki idâdîler üç sene idi. Taşra askerî idâdîlerini tamamlayan talebeler, yüksek askerî okullara girmeden önce, İstanbul'a getirilerek idâdînin dördüncü sınıf derslerini Dersaadet Askerî İdâdîsi'nde okumak zorundaydılar (Ergin, 1977: C. I-II, 426). Dersaadet Askerî İdâdîsi'nin son sınıf programında Hendese-i Resmiye, Menazır ve Gölge, Kimya, Hikmet-i Tabiiye, Fransızca, Kitâbet, Mebaniyü'l-İnşa, Kurun-u Ahire Tarihi, Kozmagrafya, Hendese-i Resmiye Şekli, Tarama dersleri vardı (URL-1). Bu dersleri başarılı bir şekilde verip mezun olan talebeler Harbiye'ye gidebilirlerdi (Ergin, 1977: C. I-II, 426):

Bağdat Harbiye Mektebi (Bağdat Mekteb-i Harbiye-i Şahane)

II. Mahmut devrinde 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonucu kurulan Asakir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun içinde yaşları küçük ama yetenekli er, onbaşı ve çavuşlardan bir kısmının ayrılarak teşkilatlandırılması neticesi (Akyüz, 2004: 135) 1831 yılında Selimiye Kışlası'nda subay yetiştirmek amacıyla Sıbyan Bölükleri adıyla açılan mektebin talebelerini Namık Paşa ve Ahmet Fevzi Paşa'nın Beşiktaş

---

¹⁶Askerî İdâdî öğrencilerinin 4 yıl boyunca izlemiş oldukları program için bkz. Mustafa Ergün-Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları" (URL-1).

civarındaki mevcut “Maçka Kışlasına” nakletmeleriyle 1834 yılında fiilen ilk modern okul olan Mekteb-i Harbiye açılmıştır. Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye veya Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye de denilen bu okulun II. Mahmut tarafından resmî açılışı ise 1 Temmuz 1835’te olmuştur (Avcı, 1963: 25; Kurtcephe-Balcıoğlu, 1991: 44-51). Ayrıca Harbiye’de 1843 yılında bir idâdî kısmı, 1848’de de bir Baytar sınıfı açılmıştır (Avcı, 1963: 28-30). Ağırlıklı olarak Müslüman çocuklarının yer aldığı Harbiye’de 1863 tarihinden itibaren askerî idâdilerden mezun Gayrimüslim çocuklar da alınmıştır. Harbiye’de öğrenim süresi 1873’e kadar 4 sene iken, sonra 3 seneye indirilmiştir. Harbiye öğrencileri bu eğitimlerinin ardından yapılan imtihan neticesi diplomalarını alarak ordulardaki piyade ve süvari sınıflarına mülâzım-ı sâni rütbesi ile atanmışlardır. Bu arada Harbiye’den başarı ile mezun olanların çok az bir kısmı tekrar bu okulda 2 sene daha Erkân-ı Harbiye sınıfına ait dersleri tahsil ederek Erkân-ı Harbiye unvanı almışlardır (Ünal, 2006: 193)¹⁷.

XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İstanbul’daki Harbiye’de fazla talebe olması sebebiyle eğitim ve öğretim güçleşmiştir. Harp okulu ders nazırlığına getirilen Yanyalı Mehmet Esat (1897) zamanında, subaylığa hevesli olanlara bir kolaylık olmak üzere ordu merkezi bulunan yerlerde birer harp okulu açılması düşünülmüş ve 1905 yılında Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat’ta birer Harp Okulu tesis edilmiştir (Avcı, 1963: 32)

1905 yılında kurulan Bağdat Mekteb-i Harbiye-i Şahane’de müdürlük görevini 1906-1907’de Erkân-ı Harbiye Kaymakamı, 1907-1908 Erkan-ı Harbiye Binbaşısı rütbesindeki kişiler üstlenmiştir (SVB. 1324, s. 141; SVB. 1325, s. 126). 1907-1908 tarihinde müdürlük yapan Erkan-ı Harp Binbaşısı Ahmet Muhtar Bey, aynı zamanda “ders nazırındır”. Bu okul içerisinde Piyade, Süvari, Harbiye’ye mülhak İdâdî Sınıfı ve Sınıf-ı Mahsus (Özel Sınıflar) yer almaktadır (SVB. 1324, s. 141-142; SVB. 1325, s. 126-127)¹⁸. 1906-1907 yılına gelindiğinde Bağdat Harbiye Mektebi’nde 1 müdür (Ders nazırlığı da yapmaktadır.), 6 muallim, 1 kolağası (Dâhiliye), 1 yüzbaşı (Dâhiliye), 1 binbaşı (Dâhiliye müdürü), 1 kâtip, 1 imam, 1 cerrah, 28 hademe ve müstahdem yer almaktaydı. Harbiye’de mevcut eğitici kadronun 5’i asker, 3’ü sivillerden oluşmaktaydı. Askerî eğitici kadronun 2’si kolağası, 1’i yüzbaşı,

¹⁷ Öyle ki, 1866 yılında 96 mezundan 16, 1874’te 72 mezundan 5’i, 1875’te 88 mezundan 9’u Erkân-ı Harbiye sınıfına nakledilmiştir. (Ünal, 2006: 194).

¹⁸ 1905 tarihinde Harp okulunda 1. Erkân-ı Harbiye Namzedi Sınıfları (3 sınıflı), 2. Baytar Mektebi (3 sınıflı), 3. Piyade ve Süvari Harbiye Mektebi (3 sınıflı), 4. Sınıf-ı Mahsus Mektebi (8 sınıflı: 2’si ibtidâî, 5’i rüşdiye, ve 1’i de İdâdî olmak üzere hepsi 8 sınıflı) (Avcı, 1963: 33).

1'i tabip yüzbaşısı, 1'i mülâzım-ı evvel rütbelerinde¹⁹ idi. Bunlardan Riyaziye Muallimi Ahmet Sabri Efendi ve Dâhiliye görevlisi Şevki Efendi'nin rütbesi kolağası, Kitâbet Muallimi Necib Efendi'nin mülâzım-ı evvel, Hıfzıssıhha Muallimi Tabip Sami Efendi'nin Yüzbaşısı, Dâhiliye görevlisi Hakki Efendi'nin rütbesi ise yüzbaşısıdır (SVB. 1324, s. 141-142).

1907-1908 yılında ise, 1 müdür (Ders nazırlığı da yapmaktadır.) 1 ders nazırı muavini, 9 muallim, 1 Kolağası (dâhiliye), 1 kâtip, 1 esvap emini, 1 imam, 1 cerrah, 29 hademe ve müstahdem yer almaktaydı. 9 öğretmen kadrosunun 5'i asker, 4'ü sivillerden oluşmaktaydı. Askerî eğitici kadronun 2'si kolağası, 1'i yüzbaşısı, 1'i tabip yüzbaşısı, 1'i mülâzım-ı evvel rütbelerinde idi. Bunlardan Riyaziye Muallimi Ahmet Sabri Efendi ve Rusça Muallimi Mehmet Efendi'nin rütbesi kolağası, Riyaziye Muallimi Mustafa Zihni Efendi'nin yüzbaşısı, Hıfzıssıhha Muallimi Tabip Sami Efendi'nin yüzbaşısı, Kitâbet Hocası Necip Efendi'nin ise mülâzım-ı evveldir (SVB. 1325, s. 126-127). Kısaca yukarıda izah edildiği üzere 1906-1908 yıllarında Bağdat Harbiye Mektebi kadrosunda görev alan kişiler kaymakam ve mülâzım-ı evvel arası rütbelere sahipti. Bu arada Bağdat Harbiye Mektebi müdürü Erkan-ı Harp Binbaşısı Ahmet Muhtar Bey ve Ders Nazırı Muavini Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Mustafa Hamdi Bey Gümüş Liyakat Madalyası; Esvab Emini Abdülvehab Efendi Tahlisiye²⁰ ve İftihar Madalyaları²¹, Kolağası Şevki Efendi

¹⁹ 11 Mayıs 1875 tarihinde Mekteb-i Harbiye'den mezun olarak askerî mekteplerde görev alan hoca ve muavinler ile dâhiliye zabitlerinin terfileri hakkında 5 bentlik yeni bir nizamname yayınlanmıştır. Buna göre; "...Diploma ile zabıtlık rütbesini alan askerî mektepler ile askerî rüşdiyede muallimlik ve muavinlikte istihdam oluna gelen zabıtların ordularda bulunan sınıflarının terfi edip etmediklerine bakılmayarak istihkâm, topçu, piyade, süvari ve baytar mülâzım-ı sâni ve evveleri 1,5; yüzbaşısı vekilleriyle süvari yüzbaşısı 2; diğer yüzbaşısı 4; tüm sol kolağaları 3 sene bekledikten sonra terfi edebileceklerdir..." (Ünal, 2006: 193).

²⁰ Tahlisiye Madalyası, can kurtarmada fiilen hizmeti görülenlere verilme üzere ilk 1859-1860 senesinde ihdas edilmiştir. Gümüş ve bakır olmak üzere iki türü vardı. 16 Kasım 1892'de çıkarılan bir nizamname ile yangında kalanlara, deniz, göl ve nehre düşenlere, anı olarak yıkılan duvar ve bina altında kalanlara ve benzeri afetlere uğrayanlara canlarını tehlikeye atarak yardım etmek için gayret gösterenler bu madalya ile taltif olunur diye yeniden düzenlenmiştir. Bu madalyanın yeşil, kırmızı, beyaz ve bu üç renk bir arada olmak üzere dört türlü kurdelesine vardı. Hizmeti tekrerr edenlere her hizmetinde yeni bir madalya verilmez, ilk defasında yeşil, ikinci defasında kırmızı, üçüncü defasında beyaz, dördüncüde de üç renkli yalnız kurdele verilirdi. Sahibinin ölümü halinde veresesine intikal ederdi (Pakalın, C.3, 1983: 374; BVS. 1324: 69).

²¹ İftihar Madalyası, II. Abdülhamid zamanında 7 Aralık 1888'de ihdas edilmiştir (BVS. 1324: 70). Altın ve gümüş olarak iki çeşidi vardır. Bir tarafında arma, diğer tarafında defne dalı arasında madalya sahibinin ismi ve tarihin olduğu şekilde tasarlanmıştır. Bu madalya, hükümdara sadakat gösterenlere, ziraat, sanayi ve sanat sahasının ilerlemesine katkı

ve Cerrah Hüseyin Efendi de Yunan Madalyası sahibidir (SVB. 1324, s. 141-142; SVB. 1325, s. 126-127).

1906-1908 tarihlerindeki Bağdat Harbiye Mektebi öğrenci sayısı aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 8: 1906-1908 Yılı Bağdat Mekteb-i Harbiye-i Şahane Öğrenci Sayısı

Tarih	Piyade	Süvari	Harbiye'ye Mülhak İdâdî Sınıfı	Sınıf-ı Mahsus	Toplam
1906-1907	33	11	64	64	172
1907-1908	81	17	57	52	207

Bağdat Harbiye Mektebi öğrencileri 1906-1907 senesinde Riyaziye, Kitâbet, Fransızca, Akâid-i Diniyye, Hıfzıssıhha derslerini okumuştur²². Harbiye Mektebi programında ilk İstanbul'da açılışından bu tarafa Arapça ve Farsça lisanları yer alırken (Avcı, 1963: 36) Fransızca dersi 1840 yılından sonra konmuştur (Ergin, 1977: C. I-II, 427; Avcı, 1936: 36)). 1906-1908 tarihine gelindiğinde Bağdat Harbiye Mektebi programında Fransızca ile birlikte Almanca ve Rusça dillerinin de yer aldığı görülmektedir. Bunlardan Rusça için 1907-1908 senesinde muallim bulmak mümkün olmuş ise de Almancayı okutacak muallim ve muallim muavini yoktur. Üstelik okulun kadrosunda Ordu Teşkilatı, İstihkâm, Tabîyye ve Topografya derslerini verecek eğitimci de eksiktir. Ayrıca olması gereken 1906-1907 senesinde 2 dâhiliye yüzbaşı, 12 dâhiliye mülâzımı, 1907-1908'de 4 dâhiliye yüzbaşı, 11 dâhiliye mülâzımı kadrosu da boştur. VI. Ordu Merkezinde kurulan ve 1906-1907'de Piyade, Süvari, Harbiye'ye Mülhak İdâdî ile Sınıf-ı Mahsus olmak üzere toplam 172, 1907-1908 tarihinde ise toplam 207 öğrencisi olan Bağdat Harbiye Mektebi'nin eğitim veren sivil ve askerî öğretmen ve görevlilerinin sayısını ve kalitesini artırması gerekmektedir. Bu da ancak zamanla askerî okullara öğretmen yetiştirilmesi ve tayinlerinin yapılması ile mümkün olabilirdi. Ama II. Meşrutiyet Dönemi'ne gelindiğinde, 1905 tarihinde açılan Edirne, Manastır, Şam ve Bağdat Harbiyeleri kapatılarak

---

sağlayanlar ile yangın ve bulaşıcı hastalık zamanında yapılan mücadele sırasında hizmet edenlere verildi (Pakalın, C.2, 1983: 38; BVS. 1324: 70).

²² İlk kuruluşundan itibaren Mekteb-i Harbiye'deki dersler ve programları hakkında bilgi için bkz. (Avcı, 1963: 36-42).

talebeleri İstanbul Harbiye Mektebi'ne taşınmıştır. Bu arada Balkan Harbi'nin başlaması (1912) ve savaş meydanlarında bulunan birliklerin eksik olan subay gereksiniminin bu okulda görevli subaylar ile karşılanması, öğretim heyeti açısından iyi durumda olan İstanbul Harbiye Mektebi'ni de etkilemiş ve öğretim kadrosu azalmıştır (Avcı, 1963: 33). Harp okulunda eğitimler Cemâziye'l-âhirin sonunda tamamlanır ve Recep ayının başında imtihanları başlardı. Recep ayı sonuna kadar teorik ve uygulamalı imtihanlar, mümeyyizler tarafından yapılırdı (Ünal, 2006: 197). Özellikle Abdülaziz (1861-1876) döneminde İstanbul'da Harp Okulu'ndan başlanarak tüm askerî okul öğrencilerinin imtihanları padişah huzurunda yapılırdı. Taşra askerî okullarında ise imtihanlar yine aynı tarihlerde, ulema ve belde ileri gelenleri önünde gerçekleştirilirdi (Ünal, 2006: 188-189).

Sonuç

İmparatorluk başkentinden binlerce kilometre uzakta olan VI. Ordu'nun merkezi Bağdat şehrinde ilk olarak Vali Midhat Paşa zamanında, Iraklı subaylar yetiştirmek için 1870 yılında modern askerî rüşdiye mektebi açılmış ve eğitime başlamıştır. İlk açıldığı andan itibaren öğrenci bulma sıkıntısı yaşamayan Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nde 1898-1899'da 696, 1899-1900'de 777, 1900-1901'de 704, 1901-1902'de 655, 1903-1904'te 522 öğrenci eğitim almıştır. Osmanlı Irak'ında yer alan Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi aynı coğrafyada yer alan diğer bir askerî okul olan Süleymaniye Askerî Rüşdiye Mektebi'nin öğrenci sayısı ile kıyaslandığında çok daha kalabalık bir öğrenci kitlesine sahip olduğu görülmektedir. Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi, XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başında 7 ile 11 arasında değişen eğitimcisi ile ortalama yaklaşık 671 öğrenciyi bünyesinde barındırırken Irak'ta bulunan Musul Vilâyetine bağlı Süleymaniye Sancağı'ndaki Süleymaniye Askerî Rüşdiye Mektebi, 9 ile 11 arasında değişen askerî ve sivil muallim ile ortalama yaklaşık 115 öğrenciyi sahiptir. Bu da göstermektedir ki, her geçen gün kalitesi artan askerî okullara özellikle de VI. Ordunun Merkezinde açılmış olan Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebine XIX. yüzyılın sonu XX. Yüzyılın başında talep bir hayli fazladır. Askerî rüşdiyelerde iyi bir eğitim veriliyor olması ve okulun mezunlarının istihdam edilebilme imkânına sahip olması çok önemlidir.

Bağdat Vilâyeti'nde bulunan Askerî Rüşdiye Mekteplerinin kadrosu ilmiye, mülkiye ve askerîye sınıfına mensup eğitimcilerden oluşmakta idi.

Genelde İlmihal, Arapça, Farsça, Sarf ve Seçme Hikâyeler gibi dersleri İlmiye; Fransızca, Hüsn-i Hat ve İmla gibi dersleri Mülkiye mensupları okutmuştur. Lisan dersleri (Fransızca, İngilizce, Rusça) ise Türk ve yabancı sivil ve askerî zabıtlar tarafından verilmiştir. Bu görevliler işinin ehli olup askerî ve mülkî çeşitli rütbelere (Sâlise, kolağası, mülâzım-ı sâni, binbaşılık gibi) ile madalyalar (Yunan, liyakat, sanayi gibi) almış kimselerdir. Bu arada Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi, başarılı ve taşrada bulunan sivil rüşdiye mekteplerine göre nicel olarak çok daha kalabalık bir eğitici kadroya sahip bulunmasına rağmen, dersleri yürütecek muallim, askerî ümera ve zabıt temininde zaman zaman sıkıntılar da yaşamıştır. Bu sıkıntı okulu idare eden müdür temininde de söz konusudur. Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi müdürlüğünü genelde kolağası rütbesine haiz kişiler yapmıştır. Bu durum XIX. yüzyıl sonlarında İstanbul'daki askeri rüşdiyeler ile taşra askerî rüşdiyelerinde de aynıdır.

Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi'nde okutulan belli başlı dersler ise; Fransızca, İngilizce, Arapça, Farsça, Türkçe, Coğrafya, Hendese (Geometri), Riyaziye, Resim, Kavaid-i İlmihal, Kavaid-i Osmaniye (Dilbilgisi), Kitabet, Hüsn-i Hat, Tarih, İmla, Sarf, Nahiv, Mantık, Seçme Hikâyeler, Jimnastiktir.

Askerî rüşdiyeden mezun olanlar askerî idâdilerde öğrenci olabilmekte idiler. Yalnız bunlar askerî idadilere girmek mecburiyetinde değillerdi. Mezunların bir kısmı hemen hayata atıldığı gibi, bir kısmı da memuriyete girmekte idiler. Hatta bazıları mülkiye idâdilerine dahi gitmekte idiler. Bu arada askerî rüşdiye mezunu öğrenciler nitelikli olduklarından dolayı başka istihdam alanları da bulmaktaydılar. Bunlardan birisi de ibtidâi mekteplerine muallim olarak tayin edilmektir.

VI. Ordunun merkezi Bağdat şehrinde bir askerî idâdî mektebi ise ancak Eylül 1872'de açılabilmiştir. Eğitim öğretim faaliyetleri önceleri mektep haline getirilen Gureba Hastanesi binasında yerine getirilmiş, 1885 yılında yeni binası Atik Merkez Hastanesi harabelerinin bulunduğu yerde yapılmıştır. Genelde binbaşı rütbesindeki kimselerin müdürlük yaptığı bu okulda sivil ve askerî eğitim öğretim kadrosu sayısı yaklaşık 8 ile 16 arasında değişmekle birlikte ayrıca her yıl 1 kâtip, 1 cerrah, 1 imam istihdam edildiği de görülmektedir. Hatta 1891-1897 yılları arasında 1 vekilharç bulundurulduğu 1901-1902'de 46, 1905-1906'da da 25 hademe ve müstahdemin okulda görev yaptığı tespit edilmiştir. Mezunlarının yüksek askerî okullara girebildiği ve istihdam edilme sorunu yaşamadığı Bağdat Askerî İdâdî Mektebi Eğitim

faaliyetlerini sürdürdüğü dönemde öğrenci bulma konusunda sıkıntı yaşamamış olup 1900-1901'de 372, 1901-1902'de 403, 1903-1904'te 266, 1905-1906'da ise 128 öğrenciye eğitim vermiştir.

Bağdat Askerî İdâdi Mektebi programında yer alan dersleri yürütecek muallim eksiklikleri yok değildi. Buna rağmen okulda; Fransızca, İngilizce, Lisan dersleri, Kitâbet, Tarih, Coğrafya, Riyâziye (Matematik), Cebir, Müsellesât, Makine, Hendese, Kozmografya, Resim, Münşeât, Tarama, Tarih, Jimnastik gibi belli başlı dersler okutulmakta idi. Vilâyetlerdeki üç yıllık olan idâdîleri bitiren öğrenciler İstanbul'da İdâdinin dördüncü sınıfını okumakta, başarılı olarak mezun olanlar Harbiye'ye gidebilmekte idiler.

Bağdat şehrinde bir harp okulu ise ancak Edirne, Manastır, Erzincan ve Şam'da olduğu gibi 1905 yılında açılmıştır. Bu okulun Piyade, Süvari, Harbiye'ye Mülhak İdâdi ile Sınıf-ı Mahsus kısımları vardır. 1906-1907'de 172, 1907-1908 tarihinde ise toplam 207 öğrenciye eğitim-öğretim verilmektedir. Okulda müdürlük görevini 1906-1907'de Erkân-ı Harbiye Kaymakamı, 1907-1908 Erkan-ı Harbiye Binbaşısı rütbesindeki kişiler üstlenmiştir. Ders veren askerî ve sivil hocalar ise kaymakam ve mülâzım-ı evvel arası rütbelere sahiptir. Bu arada Bağdat Harbiye Mektebi'nde görev alan başta müdürler olmak üzere asker ile sivil kadro içinde başarı ve gayretlerinden dolayı Liyakat, Tahlisiye, İftihar ve Yunan Madalyası sahibi kimseler de vardır. Buna rağmen Bağdat Harbiye Mektebi'nin eğitim veren sivil ve askerî öğretmen ve görevlilerinin sayısı yetersizdir. Üstelik okulun kadrosunda Ordu Teşkilatı, İstihkâm, Tabîiyye ve Topografya derslerini verecek eğitimci olmadığı gibi olması gereken 1906-1907 senesindeki yüzbaşı ve mülâzım kadrosu da boştur. Bağdat Harbiye Mektebi'nin eğitim veren sivil ve askerî öğretmen ve görevlilerinin sayısını ve kalitesini artırması gerekmektedir. Bu da askerî okullara öğretmen yetiştirilmesi ve tayinlerinin yapılması ile sağlanabilirdi ama II. Meşrutiyet Dönemi'ne gelindiğinde, 1905 tarihinde açılan Bağdat Harbiye Mektebi kapatılarak talebeleri İstanbul Harbiye Mektebi'ne taşınmıştır.

Kısaca Osmanlı Irak'ında yer alan VI. Ordu'nun merkezi Bağdat'ta açılan askerî okullar (Rüşdiye, İdâdi ve Harbiye) zaman zaman nitelik ve nicelik açısından yetersizliklerle karşılaşsa da taşrada modern askerî eğitimin aldığı yol açısından küçümsenmeyecek bir boyutta olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

A.Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektûbi Kalemî, (MF.MKT.), nr. 191/74, 415//32,

BOA, Şura-yı Devlet Evrakı, (ŞD), nr. 609/9, 609/45)

B. Salnâmeler

Salnâme-i Askerî (SA), H.1306.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (SNMU), H. 1316, Def'a 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (SNMU), H. 1317, Def'a 2, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (SNMU), H. 1318, Def'a 3, Asır Matbaası, İstanbul.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (SNMU), H. 1319, Def'a 4, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (SNMU), H. 1321, Def'a 6, Asır Matbaası, İstanbul.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1292, Def'a 1, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1299, Def'a 3, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1300, Def'a 4, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1301, Def'a 5, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1302, Def'a 6, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1303, Def'a 7, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1309, Def'a 8, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1310, Def'a 9 Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1311, Def'a 10 Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Bağdat Vilayeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1312, Def'a 11, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1313-1314, Def'a 12, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1316, Def'a 14, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1317, Def'a 15, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1318, Def'a 16, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1319, Def'a 17, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1321, Def'a 18, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1323, Def'a 19, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1324, Def'a 20, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1325, Def'a 21, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat (SVB), H. 1329, Def'a 22, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

C. Tetkik Eserler

Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2004), 9. Basım, Pegem Yayınları, Ankara 2004.

Avcı, Alaettin, Türkiye'de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar), Gnkur. Yayınları, Ankara 1963.

Bilim, Cahit Yalçın, Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876), Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Eskişehir 2002.

Bozkurt, Nurgül, "Maârif Salnâmelerine Göre Kütahya Sancağı'nda Eğitim-Öğretim (H.1316-1321/M.1898-1904)", History Studies, C. 2/3, Samsun 2010, ss. 61-84.

Bozkurt, Nurgül, "Musul Vilâyeti'nde Modern Türk Mektepleri", 9. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğleri, C. 2, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 296-309.

Çetinsaya, Gökhan, "Irak, XIX. Yüzyıl", TDVİA, C.19, İstanbul 1999, ss. 93-95.

Demirel, Muammer, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", Türkler, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 44-60.

Eralp, T. Nejat, "Osmanlılarda Nişan ve Madalya", Türkler, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 683-686.

Ergin, Osman, Türkiye Maârif Tarihi, C. I-II, Eser Yayınları, İstanbul 1977.

Ergün, Mustafa, II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ankara 1996.

Eroğlu, Cengiz- M. Babuçoğlu ve O. Özdil, Osmanlı Vilâyet Salnamelerinde Bağdat, Global Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara 2006.

Geçer, Kadir Türker, Tarihten Günümüze Türk Ordusu'nda Kullanılan Rütbe Sembolleri, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak 2012, Sayı 411, s.68-85.

Haydaroğlu, İlknur Polat, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ankara 1993.

Koçer, Hasan Ali, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

Kodaman, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, TTK. Yayınları, Ankara 1991.

Kurtcephe, İsrail – Balcıoğlu, Mustafa, Kara Harp Okulu Tarihi, Ankara 1991.

Öztürk, Cemil, "Eğitim ve Eğitim Kurumları", TDVİA, C. 33, İstanbul 2007, ss. 565-568.

Öztürk, Cemil, "Rüşdiye", TDVİA, C. 35, İstanbul 2008, ss. 300-303.

Pakalın, Mehmet Zeki, "Rüşdiye", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, ss. 65-68.

Pakalın, Mehmet Zeki, "İftihar Madalyası", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 2, MEB. Yayınları, İstanbul 1983, ss. 38.

Pakalın, Mehmet Zeki, "Rütbe", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 3, MEB. Yayınları, İstanbul 1983, ss. 68-70.

Pakalın, Mehmet Zeki, "Tahlisiye Madalyası", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 3, MEB. Yayınları, İstanbul 1983, ss. 374.

Saka, Necdet, Osmanlı Eğitim Tarihi, İstanbul 1991.

Bağdat Vilayeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868), TTK. Yayınları, Ankara 1994.

Şaban, İbrahim, XIX. Yüzyıl Osmanlı Irak'ında Edebi ve Kültürel Çevre, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

Ünal, Uğur, II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907), Gazi Kitapevi Yayınları, Ankara 2008.

Ünal, Uğur, Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

Yolalıcı, Mehmet Emin, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", Osmanlı, C. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 281-296.

D. İnternet Kaynakçası

URL-1, Ergün Mustafa ve Duman Tayyip, "19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", <http://mustafaergun.com.tr/wordpress/wp-content/uploads/2015/11/dersprog2.pdf>, (14.08.2017).